

**Een archeologische begeleiding in
boerderij 'De Rollen' aan de
Noorddijkerweg 32 te Groningen.**

**M.J.M. de Wit & J.M. Verkerk
Met een bijdrage van K. Helfrich**

ARC-Publicaties 195

**Groningen
2008
ISSN 1574-6879**

Colofon

Een archeologische begeleiding in boerderij 'De Rollen' aan de Noordijkerweg 32 te Groningen.

ARC-Publicaties 195
ARC-Projectcode 2007/116

Oprichtgever
Gemeente Groningen
Bevoegd gezag
Gemeente Groningen, drs. G.L.G.A. Kortekaas
Beheer en plaats van documentatie
Bewaarplaats voor Bodemvondsten van de Gemeente Groningen,
Westerbinnensingel 48

ARCHIS nummer onderzoek
22685

Tekst
M.J.M. de Wit & J.M. Verkerk, met een bijdrage van K. Helfrich

Tekeningen
Y. Schellinger, J. Staal & J.M. Verkerk

Foto's
J. Buist, K.T.B. van 't Veer, J.M. Verkerk, A. Wieringa & M.J.M. de Wit

Digitale beeldverwerking
J. Buist, B. Schomaker, J.M. Verkerk & Studio Van Stralen

Redactie
N. van Malssen

Eindredactie
J. Schoneveld

Status
definitieve versie

Autorisatie — C.G. Koopstra

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6879

Groningen, 2008

Omslag
Veldwerkfoto. Foto: K.T.B. van 't Veer.

Een recente lijst van de ARC-Publicaties is te vinden op www.arcbv.nl

Inhoud

1 Inleiding	3
<i>M.J.M. de Wit</i>	
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	3
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied	4
1.3 Objectgegevens	4
1.4 Doel van het onderzoek	4
1.5 Onderzoeksgeschiedenis	4
1.6 Werkwijze	6
2 Resultaten	9
<i>M.J.M. de Wit</i>	
2.1 Sporen en structuren	9
2.2 Profielen	14
2.3 Vondstmateriaal	15
3 Bouwhistorie	17
<i>J.M. Verkerk</i>	
3.1 Inleiding	17
3.2 Waarnemingen	17
4 Keramiek	23
<i>K. Helfrich</i>	
4.1 Inleiding	23
4.2 Resultaten	24
4.3 Conclusie	24
5 Samenvatting en conclusies	27
<i>M.J.M. de Wit & J.M. Verkerk</i>	
Literatuur	31

1 Inleiding

M.J.M. de Wit

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Boerderij 'De Rollen' is een beschermd bouwkundig monument. De ondergrond van het terrein waar de boerderij op staat geniet voorbescherming, aangezien de gemeente van plan is ook dit terrein te beschermen. Begin 2007 is begonnen met een grootschalige restauratie van de boerderij. De opdrachtgever hiervoor is dhr. R.E. Scholtens uit Brummen; Holstein restauratie-architectuur uit Groningen is de architect. In de hoofdschuur wordt hierbij woonruimte gerealiseerd. Een deel van de restauratie bestaat uit het uitgraven van delen van de boerderij, het storten van betonvloeren en het ingraven van funderingen. Aangezien deze ingrepen het bodemarchief kunnen bedreigen, werd door de gemeentelijk archeoloog van Groningen, drs. G.L.G.A. Kortekaas, besloten het uitgraven archeologisch te laten begeleiden. Deze begeleiding werd op 24, 25 en 29 mei 2007 uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv), in opdracht van de gemeente Groningen. Het veldteam bestond uit mw. drs. M.J.M. de Wit (projectleiding en veldtechniek; op 29 mei vervangen door dhr. A. Wieringa) en mw. P.Y.S. Sikkema (assistent veldtechniek). Het graafwerk werd uitgevoerd door Mulder Loonwerken uit Noorddijk. Bij de uitwerking van het onderzoek was dhr. J.M. Verkerk, bouwhistoricus van de gemeente Groningen, nauw betrokken. Van het vondstmateriaal is de keramiek gedetermineerd en beschreven door dhr. K. Helfrich van de Gemeente Groningen, dienst RO/EZ.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

De boerderij ligt aan de Noordijkerweg 32 te Groningen, aan de uiterste oostkant van de stad (afb. 1.1).

1.3 Objectgegevens

Provincie	Groningen
Gemeente	Groningen
Plaats	Groningen
Toponiem	De Rollen
Kaartblad	7D
Coördinaten	238.196/583.914 (NW) 238.211/583.879 (ZW) 238.246/583.938 (NO) 238.263/583.900 (ZW)
Periode	Nieuwe Tijd
Type object	Monumentale boerderij
Type bodem	Klei

1.4 Doel van het onderzoek

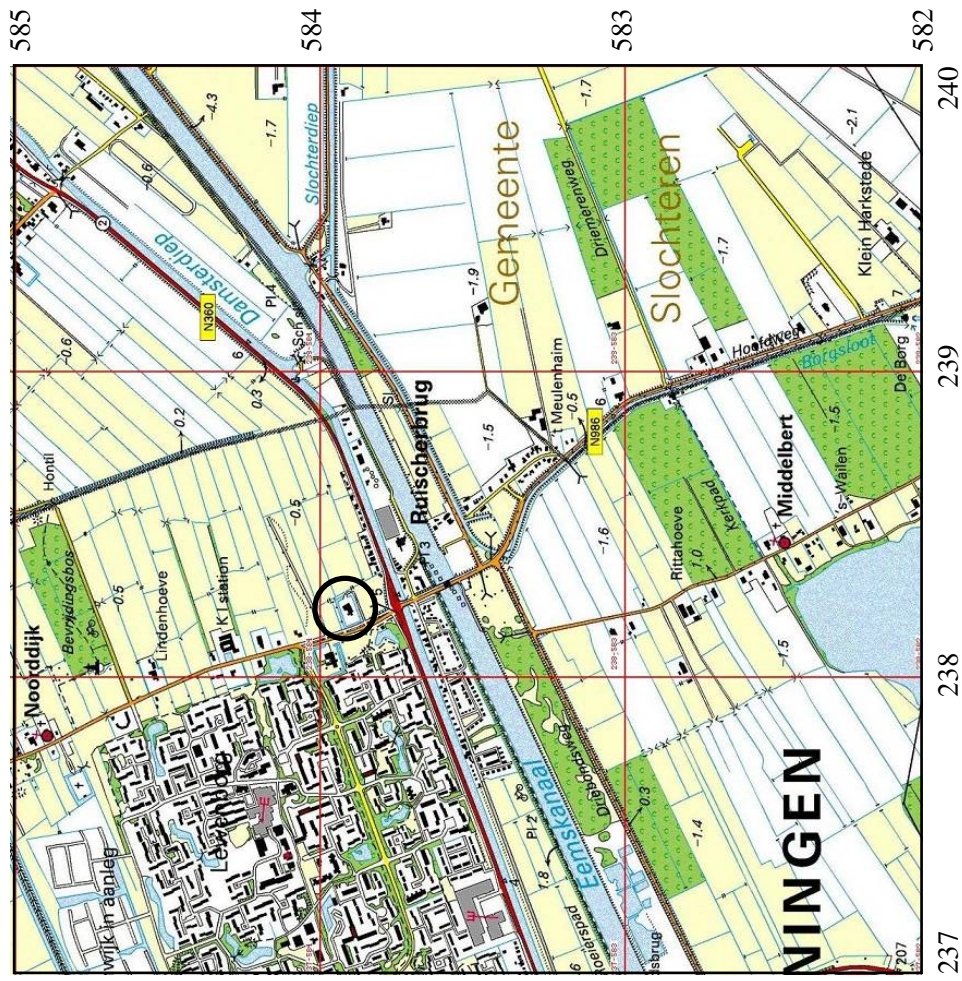
De archeologische begeleiding diende antwoord te geven op de vragen zoals gesteld in het Programma van Eisen (PvE), dat is opgesteld door drs. G.L.G.A. Kortekaas, gemeentelijk archeoloog van Groningen:

- 1 *Zijn er sporen van oudere bewoning aanwezig in het te onderzoeken gebied?*
- 2 *Sluiten die sporen aan bij de resultaten van het bouwhistorisch onderzoek en bij de huidige bebouwing?*
- 3 *Wat is er te melden over de ouderdom van de boerderijplaats?*

1.5 Onderzoeksgeschiedenis

‘De Rollen’ is een verhoogde, omgrachte boerderijplaats. Het oudst overgebleven deel van de kop-hals-romp boerderij zelf dateert uit de late 17e eeuw. Verder zijn in de boerderij bouwfases uit de 18e, 19e en 20e eeuw aanwezig. Mogelijk heeft de boerderijplaats een middeleeuwse oorsprong.

Op het terrein van ‘De Rollen’ is door de gemeente Groningen een bouwhistorische verkenning en waarneming gedaan, waarvan de bevindingen zijn gepubliceerd in twee rapporten (Verkerk 2004 en Verkerk 2005). Uit deze onderzoeken blijkt dat de boerderij (met bijshuur en bakhuisje) met name van belang is vanwege de goed bewaard gebleven historische gelaagdheid. Het resultaat van eeuwenlang bouwen en verbouwen van de boerderij komt in de verschillende bouwdelen naar voren: in het casco van de boerderij is de bouwgeschiedenis af te lezen. Zo dateren het voorhuis en de hals uit 1756, het dwarshuis uit de tweede helft van de 19e eeuw en de schuur uit de tweede helft van de 17e eeuw (in 1861 vervangen door de huidige

Abbeelding 1.1 Topografische kaart van de onderzoekslocatie (omcirkeld) en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

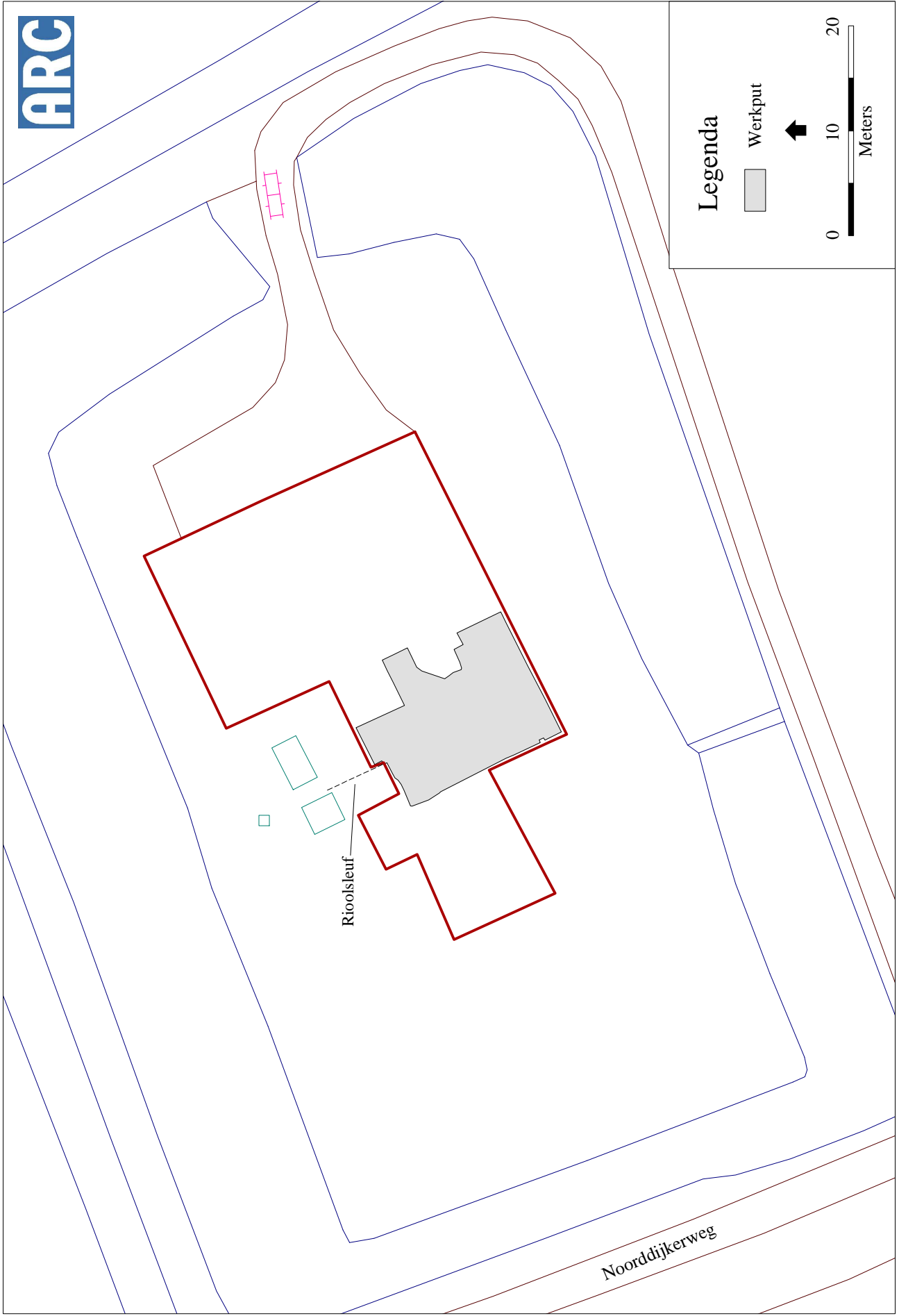
schuur). Ook bevindt zich aan de westkant van de boerderij een linde die omstreeks 1684 is geplant en daarmee de oudste boom binnen de gemeente Groningen is.

Naast het bouwhistorisch onderzoek is op 20 februari 2007 een klein archeologisch vooronderzoek uitgevoerd, met het oog op de restauratie van de boerderij en de het nieuwe woongedeelte in de schuur. Hierbij zijn vijf kleine proefputjes gegraven (Kortekaas 2007; afb. 1.2). Deze putjes moesten informatie verschaffen ter beoordeling van de bouwplannen en de bouwhistorische informatie van dit deel van de boerderij controleren en/of aanvullen. Zoals hierboven reeds is genoemd, komt uit het bouwhistorisch onderzoek naar voren dat de boerderij in 1861 de huidige schuur heeft gekregen, ter vervanging van een (kleinere) schuur. Bij het onderzoek in februari 2007 werd onder de leemvloer in de schuur een puinlaag gevonden, die dateert van vóór 1861. Deze puinlaag komt buiten de schuur niet voor. De leemvloer zelf is aangelegd op een ophogingslaag. In de melkenkelder werd een mogelijk ophogingspakket gevonden, waarop de eerste boerderij kan zijn gebouwd. Verder werd duidelijk dat zowel de melkenkelder als de zijmuren van de schuur zeer ondiep zijn gefundeerd, in tegenstelling tot de dakdragende stiepen.

1.6 Werkwijze

Het te onderzoeken gebied bevindt zich in de westzijde van de schuur en heeft een oppervlakte van ca. 16×12 m (afb. 1.3).¹ Daarnaast zijn een rioleringsleuf in de schuur en de buiten de boerderij gegraven IBA-aansluiting (septic tank) uitgegraven en onderzocht. Door de aannemer werd met een minikraan een laag van ca. 25 cm diepte uitgegraven. Op aanwijzingen van de archeologen werden zaken als muurresten in eerste instantie uitgespaard, zodat deze konden worden gedocumenteerd. Na documentatie werden de muurresten alsnog verdiept en/of verwijderd, zodat de gewenste diepte kon worden bereikt. Het vlak is getekend (schaal 1:40) en gefotografeerd. De vlaktekening is natuurgetrouw ingekleurd. Van zowel vlak als sporen is de hoogte ten opzichte van het NAP bepaald. Vondsten zijn verzameld per spoor of per vak van 4×4 m. In het vlak is op een aantal plaatsen een profiel gedocumenteerd (schaal 1:20). Ook van de rioleringsleuf en de IBA-aansluiting zijn de profielen gedocumenteerd.

¹Door verkeerde informatie van de kant van Holstein restauratie-architectuur is iets meer terrein onderzocht dan aanvankelijk de bedoeling zou zijn.

Abbeelding 1.3 Locatie van het archeologisch onderzochte gebied. Kaart: J. Buist (Gemeente Groningen, dienst RO/EZ) & B. Schomaker (ARC bv).

2 Resultaten

M.J.M. de Wit

2.1 Sporen en structuren

Tijdens het onderzoek is een aantal sporen en structuren aangetroffen (afb. 2.1). De belangrijkste sporen bestaan uit een goot of grup, muurresten, twee uitbraaksleuven en een waterkelder. De goot of grup, muurresten en uitbraaksleuven hebben allemaal dezelfde oriëntatie, oost-west.

2.1.1 Goot of grup, muurresten en uitbraaksleuven

Het meest in het oog springende spoor in het onderzoeksgebied betreft twee rijen bakstenen met daartussen een leemlaag met resten hout die oostwest gelegen (spoor 10; afb. 2.2). De bakstenen liggen aan de noordkant in halfsteens- en aan de zuidkant éénsteens verband. De gebruikte bakstenen hebben geen metselverband en betreffen voor het grootste deel hergebruikte stenen. Op ongeveer tweederde van het spoor (gerekend vanaf het oosten) bevindt zich tussen beide rijen bakstenen een bakstenen dwarsverbinding. De totale breedte van het spoor is 85 cm, het met leem opgevulde middendeel is 40 cm breed. De houtresten in de leemlaag liggen parallel aan het muurwerk (afb.2.3). Aan de westkant is een afsluiting zichtbaar, deze valt vrijwel precies samen met het einde van spoor 5, een uitbraaksleuf die 2,60 m ten noorden van spoor 10 ligt. Deze uitbraaksleuf bestaat uit zeer zandige klei en is ca. 80 cm breed. In dit verband moeten ook de resten van een halfsteens muurtje aan de westkant van het onderzoeksterrein worden meegenomen (spoor 13). Dit muurwerk ligt eveneens oostwest, maar begint waar sporen 10 en 5 eindigen. Waarschijnlijk heeft ten westen van deze een muur of afscheiding gelopen waarvan spoor 13 een restant is. Aan de zuidkant van het onderzoeksgebied ligt spoor 16, een ca. 1 m dikke puinbaan of uitbraaksleuf. Het gebied ten zuiden van dit spoor is 'leeg', hier bevinden zich geen sporen en/of structuren meer en dit terrein zal vroeger buiten de boerderij hebben gelegen. Spoor 16 zal een restant zijn van de vroegere zuidmuur van de boerderij. Gezien het aangetroffen vondstmateriaal en de bouwhistorische bevindingen (zie hoofdstuk 3), zijn bovengenoemde aan elkaar te relateren sporen waarschijnlijk 17e eeuws.

De functie van spoor 10 is niet geheel duidelijk. Er zijn drie mogelijkheden. Wanneer sporen 5 en 16 bij spoor 10 horen, kan spoor 10 – in het midden – gefungeerd hebben als goot in de schuur. De tweede mogelijkheid is dat spoor 10

Afbeelding 2.1 Overzicht van de aangetroffen sporen en de locaties van de gedocumenteerde profielen. Kaart: J. Buist (Gemeente Groningen, dienst RO/EZ) & B. Schomaker (ARC bv).

Afbeelding 2.2 Spoor 10, de goot of grup. Foto: M.J.M. de Wit.

een goot betreft die tussen een dubbele schuur heeft gelegen. Sporen 5 en 16 zijn dan resp. een zuid- en een noordmuur van de dubbele schuren; de uitbraaksleuven/muren die er verder bij moeten hebben gehoord, zullen zich buiten de huidige boerderij moeten bevinden. De derde optie is dat spoor 10 een grup betreft, voor de opvang van de mest, in een enkele lange schuur. In dit geval moet ook spoor 15 erbij betrokken worden. Dit zou dan een restant zijn van de zuidmuur van deze schuur. De koeien stonden dan met de kop naar de noordkant.

2.1.2 Waterkelder

In de noordwesthoek van het onderzoeksterrein, in de voormalige bijkeuken, lag een waterkelder die helaas in de nieuwe bouwplannen niet behouden kon blijven (spoor 2). In het vlak was het tongewelf zichtbaar, met aan weerszijden kleine steunberen (afb. 2.4). De steunberen bestaan uit Friese geeltjes in tweelaagsmaat. De afmeting van de waterkelder is ca. $1,40 \times 2,50$ m. Bij het verwijderen van het tongewelf werd zichtbaar dat de waterkelder zelf ook uit Friese geeltjes was opgebouwd (afb. 2.5). De waterkelder is 18e eeuws of jonger. Overigens werd tijdens

Afbeelding 2.3 Houtresten in leemvulling goot of grup. Foto: M.J.M. de Wit.

de duur van het archeologisch onderzoek onder de vloer van het dwarshuis een diepe ronde waterput aangetroffen, die was opgebouwd uit baksteen en nog water voerde (afb. 2.6 en zie afb. 2.1). Deze waterput en de waterkelder lagen dus vlakbij elkaar.

2.1.3 Overige sporen

In het onderzoeksgebied zijn enkele sporen aangetroffen die niet direct te relateren zijn aan de 18e eeuwse (of oudere) bewoningsfase van 'De Rollen', zoals een aantal plekken met puin en baksteen, een paal en een mogelijke haard (spoor 21). Spoor 6, net ten zuiden van de uitbraaksleuf, betreft waarschijnlijk een voorganger van de huidige stalvloer (zie ook paragraaf 2.2, profiel A). Sporen 4 en 7 (een kei- en een bakstenen fundering) zijn restanten van de funderingen van de stiepen van het voormalige stalgedeelte, te dateren in de eerste helft van de 18e eeuw. De huidige stiepen dateren uit 1861. Spoor 7, de bakstenen fundering, ligt over de waterkelder heen en is twee keer zo breed als de steunberen van de waterkelder (zie afb. 2.4).

2.2 Profielen

Zoals reeds in paragraaf 1.6 is genoemd, is op een aantal plaatsen een profiel gedocumenteerd. In totaal zijn er drie profielopnames gemaakt, één bij spoor 6 (profiel A), één aan de uiterste oostkant van de onderzoekspuit bij spoor 10 (profiel B) en één in de buiten de boerderij gegraven sleuf voor de IBA-aansluiting (profiel C;

Afbeelding 2.4 Tongewelf van de waterkelder, met aan de oostkant de bakstenen stiep (spoor 7). Foto: M.J.M. de Wit.

Afbeelding 2.5 Waterkelder na verwijderen tongewelf. Foto: A. Wieringa.

Afbeelding 2.6 Waterput, gevonden in het dwarshuis. Foto: A. Wieringa.

afb. 2.1 en 2.7).

Profiel A

Profiel A geeft een doorsnede van de huidige bakstenen vloer van de stal en een eronder gelegen voorganger. Dit geeft, van boven naar onder, het volgende beeld:

- huidige bakstenen stalvloer
- funderingszand huidige bakstenen vloer
- lemen vloer
- laagje grijze klei
- voorganger stalvloer
- fundering voorganger stalvloer
- blauwgrijze kleilaag, verrommeld

Profiel B

Profiel B geeft met name de situatie onder de huidige leemvloer weer. Het blijkt dat zich onder deze leemvloer een laag bruine klei met puinresten en een laag blauwgrijze klei zit. De fundering van spoor 10, de goot/grup, bevindt zich in deze blauwgrijze kleilaag.

Profiel C

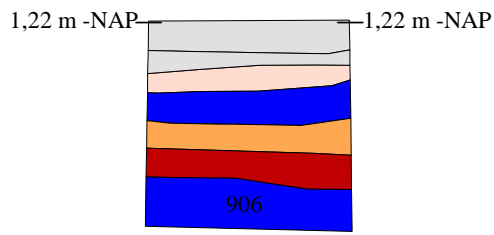
Profiel C laat de bodemkundige situatie buiten de boerderij zien. Deze ziet er van boven naar beneden als volgt uit:

- bouwvoor
- rommelige kleilaag met veel puin
- grijsblauw gevlekte kleilaag
- sterk roestige, donkerbruine kleilaag
- blauwgrijze kleilaag, verrommeld

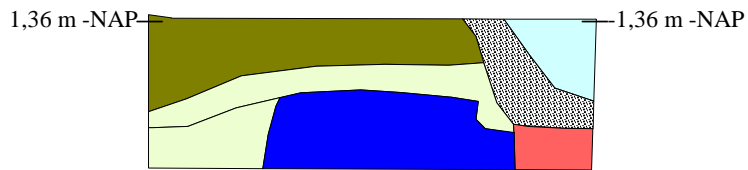
Onderstaande profielen geven aan dat de onder de huidige lemen stalfloer liggende bouwelementen zijn gefundereerd in een blauwgrijze kleilaag, die her en der wat puinresten bevat (profiel A, spoor 906; profiel B, spoor 909). Buiten de boerderij vinden we deze laag ook weer terug (profiel C, spoor 901).

2.3 Vondstmateriaal

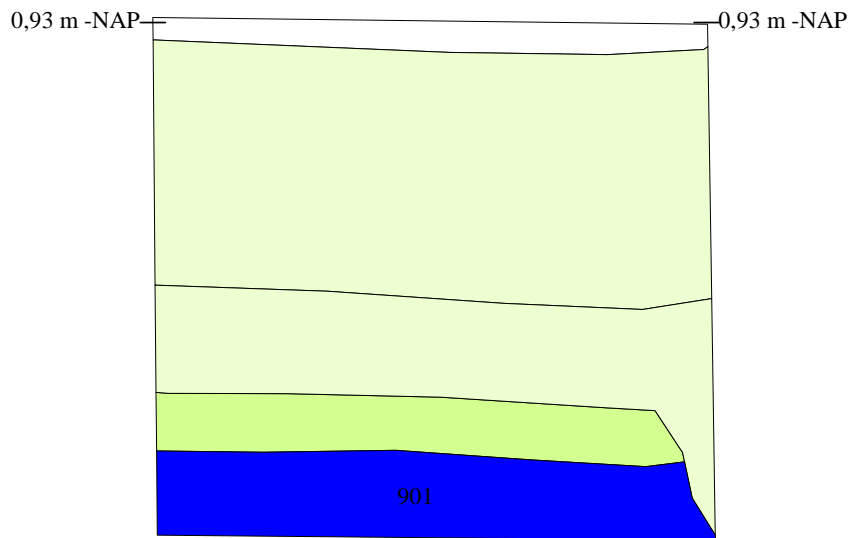
Het tijdens het onderzoek aangetroffen vondstmateriaal bestaat uit keramiek, bouw-materiaal, kleipijpen, glas, natuursteen en metaal (zie tabel 4.1). De keramiek, belangrijkste vondstcategorie, wordt behandeld in hoofdstuk 4.

Profiel A

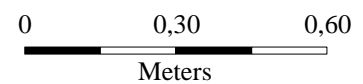
Profiel B

Profiel C

Legenda

	Bouwvoor		Fundering spoor 6
	Recente verstoring		Mest
	Klei, roestig		Brandlaag
	Klei en puin		Klei/leem
	Klei		Grup/goot
	Restant leemvloer		NAP hoogte
	Vloer		

Afbeelding 2.7 Overzicht van de profielen. Tekeningen: J. Buist (Gemeente Groningen, dienst RO/EZ) & B. Schomaker (ARC bv).

3 Bouwhistorie

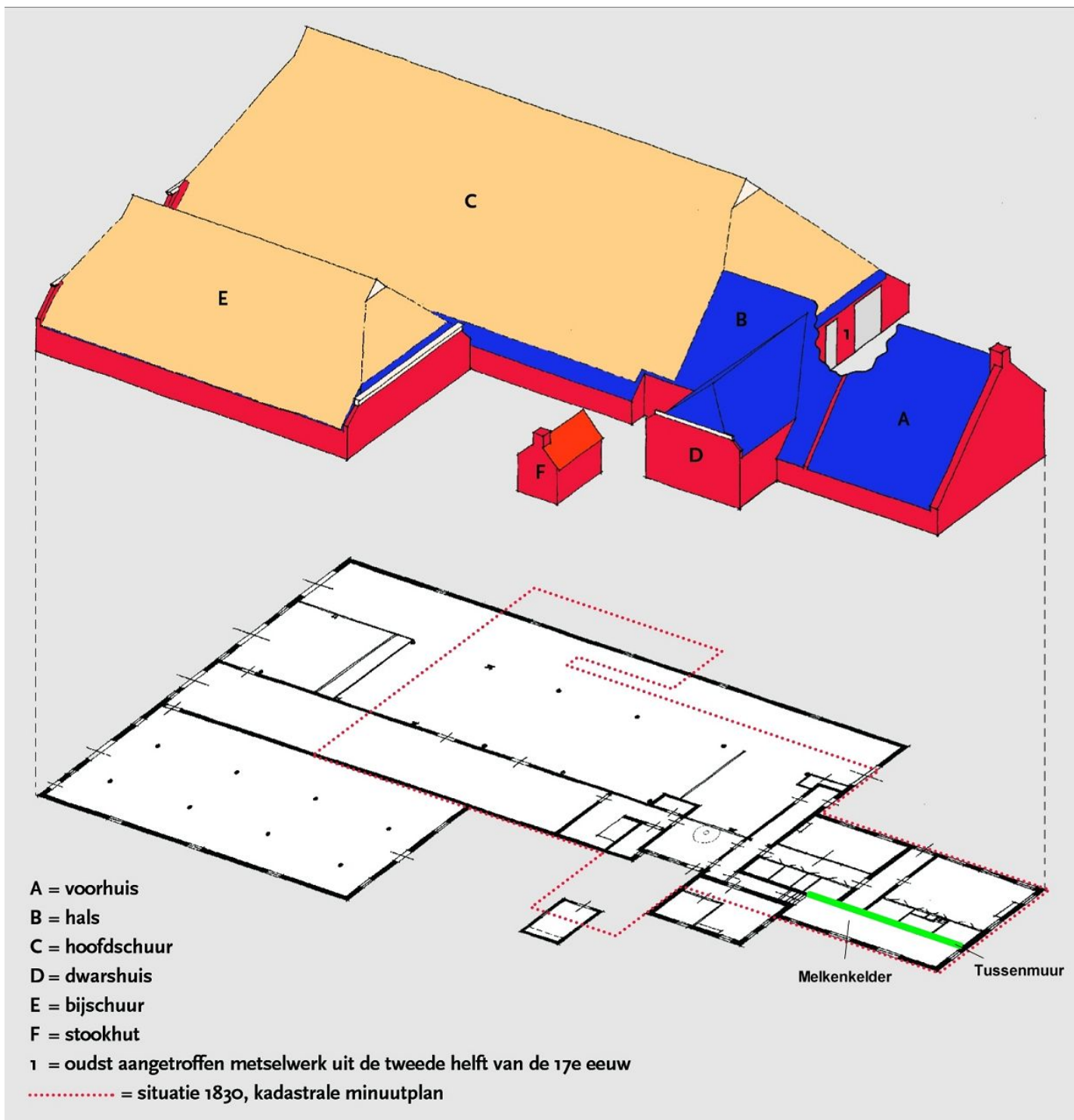
J.M. Verkerk

3.1 Inleiding

De boerderij Noorddijkerweg 32 is van het kop-hals-romp type waarbij het éénlaags woongedeelte (kop en hals) een zadeldak heeft met aan de noordkant hiervan een uitkubbing voor een melkenkelder en aan de noordkant van de hals een éénlaags dwarshuis (afb. 3.1). De romp is uitgevoerd als een zogenaamde 'Friese' schuur en heeft lage zijgevels en een hoge achtergevel en is voorzien van een hoog schilddak met uileborden. De kop bestaat uit twee ruimtes: een voorkamer met aan de noordkant een bedsteewand waaronder een kelder ligt en (over de volledige breedte) een dwarsgang. In de hals ligt een zogenaamde zomerkamer met daarnaast een middengang en bedsteewand. De romp bestaat uit zeven gebinten waardoor een driebeukige opzet ontstaat voor een koestal, tasvakken en een zogenaamde deel. De koestal ligt recht achter de hals, iets wat in Groningen gebruikelijk is. Tussen de hals en de koestal ligt nog een aantal ruimtes. Allereerst is er een dwarsgang die de belangrijkste verkeersruimte vormt en vanuit de voorgevel van de hoofdschuur toegankelijk is. Deze dwarsgang geeft toegang tot het voorste tasvak, een in de noordelijke beuk gelegen keuken waarna vervolgens de koestal is te bereiken, naar het dwarshuis en naar de melkenkelder. Om de leesbaarheid te vergroten wordt de muur tussen woongedeelte en melkenkelder hierna 'tussenmuur' genoemd en de muur tussen het woongedeelte en de tweede dwarsgang 'brandgevelmuur' aangezien deze op de verdieping de scheiding vormt tussen het woongedeelte en de hoofdschuur.

3.2 Waarnemingen

In het kort worden de sporen van de archeologische opgraving gekoppeld aan de huidige bebouwing. Tijdens de restauratie zijn bouwhistorische waarnemingen verricht waarbij het onderzoek zich met name richtte op de tussenmuur. Uit de analyse blijkt dat deze muur de enige muur is die een relatie heeft met de sporen van de archeologische begeleiding en wel met de grondsporen 4 (veldkei) en 7 (mogelijke fundering). Aangenomen wordt dat deze grondsporen bij een gebintconstructie hoorden. Gelet op de grondsporen 5, 10 en 16 kan geconcludeerd worden dat het opgravingsvlak voornamelijk een bedrijfs gedeelte laat zien. Slechts de sporen 2 (waterkelder) en 13 (halfsteens muurtje) hoorden waarschijnlijk bij een

Afbeelding 3.1 Projecttekening van de boerderij Noorddijkerweg 32. De tussenmuur is met een groene lijn aangegeven. Tekening: J.M. Verkerk en Studio van Stralen.

woongedeelte. Om de grondsporen te kunnen duiden wordt eerst een relatie gelegd met de tussenmuur in het woongedeelte.

3.2.1 De tussenmuur (steens muur tussen woongedeelte en melkenkelder)

Omdat de aan de andere kant gelegen bedstedes ongemoeid zijn gebleven kon de muur slechts vanaf de melkenkelder bekeken worden. Hierin zit een aantal interessante bouwsporen (afb. 3.2). De belangrijkste is een horizontale bouwnaad die vanaf de toegang tot de melkenkelder doorloopt tot aan de voorgevel. Op ongeveer 1,6 m vanaf de voorgevel ligt een verticale bouwnaad die gelijk ligt met de huidige toegang naar de kelder onder de besteden van het voorhuis. De beide bouwnaden geven de begrenzing aan van twee verschillende soorten metselwerk.¹ Het muurwerk onder de horizontale bouwnaad is het oudst, dateert uit de eerste helft van de 18de eeuw en heeft nog meer bouwsporen. Zo is onder de bouwnaad een zogenaamde stroomlaag gemetseld met een aantal invullingen (afb. 3.3). Een stroomlaag bestaat uit een laag schuin geplaatste stenen en wordt gebruikt om aan te sluiten bij een bovenliggende constructie. Onder de stroomlaag is een dichtgezette opening aanwezig die uitkomt in de dwarsgang.

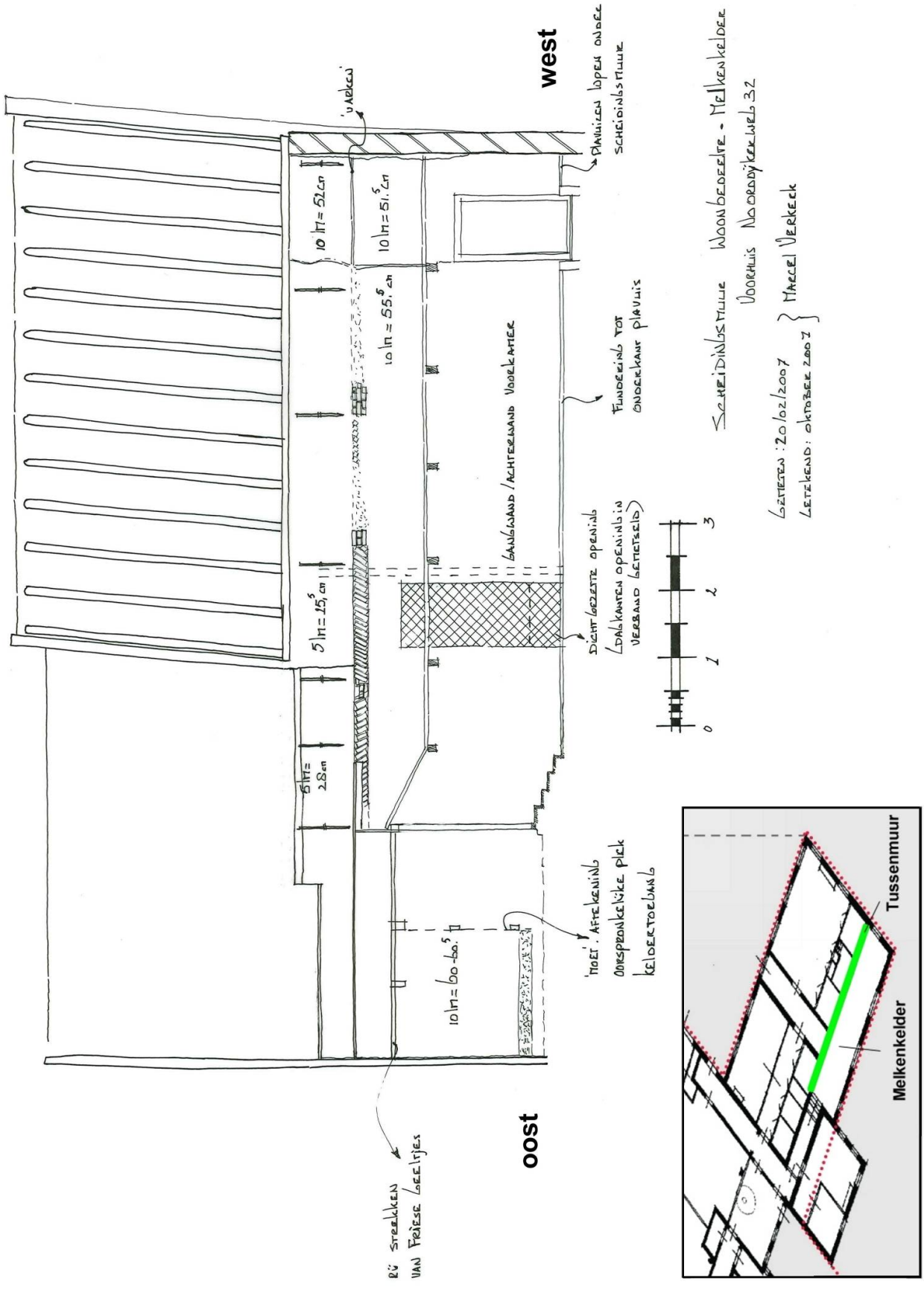
Opmerkelijk is dat in een andere muur eveneens een stroomlaag aanwezig is die op precies dezelfde hoogte ligt. Dit is de westelijke gangwand die de scheiding vormt tussen dwarsgang en voorkamer. In deze westelijke gangwand is, eveneens onder de stroomlaag, een dichtgezette opening aanwezig die de oorspronkelijke toegang tot de voorkamer was. Ook deze muur dateert vermoedelijk uit de eerste helft van de 18de eeuw.²

De aanwezigheid van een stroomlaag in twee haaks op elkaar staande muren, op dezelfde hoogte, duidt erop dat is aangesloten op een bovenliggende, reeds aanwezige constructie die in één vlak ligt. Dit is zéér waarschijnlijk een houten zoldervloer. Deze vloer werd opgevangen door een aantal balken die de plekken van de verstoringen verklaren. Ter plaatse van de tussenmuur lag, over de uiteinden van de balken, een gebintplaat om het dak op te vangen. Dit verklaart waarom de stroomlagen op dezelfde hoogte eindigen. We hebben dan te maken met zogenaamde dekbalkgebinten. Omdat de stroomlaag niet over de gehele lengte van dit muurwerk ligt, kan geconcludeerd worden dat het voorste deel óf naar voren verlengd is óf volledig vernieuwd. En omdat de horizontale bouwnaad doorloopt tot aan de voorgevel, lag de gebintplaat vermoedelijk op dezelfde hoogte.

Afgaand op de bouwsporen heeft hier dus zéér waarschijnlijk een constructie bestaan bestaande uit dekbalkgebinten waarvan de staanders zijn opgeruimd toen de tussenmuur is gemetseld. De balken zijn in eerste instantie nog gehandhaafd maar in de loop van de tijd eveneens verwijderd. Van de houtconstructie resteert

¹Muurwerk onderste deel scheidingsmuur: tienlagenmaat van 55,5 cm; steenformaat 20,0–20,5–22,0–22,0–22,5×9,5–9,5–10–10–10,5×4,3–4,5–4,5–4,7 cm. In kalk gemetseld. Muurwerk bovenste en voorste deel scheidingsmuur: tienlagenmaat van 51,5–52 cm; steenformaat 21,5–21,7–22,2–22,5×10,3–10,–10,5–10,5–10,7×4,1–4,2–4,3–4,3–4,5–4,5 cm. In kalk gemetseld.

²Muurwerk westelijke wand dwarsgang: tienlagenmaat van 56 cm; steenformaat 24,0–24,5–24,5–24,0×5,0–5,0–5,5–5,5–5,0 cm. Oranjerode steen deels in leem gelegd.

Afbeelding 3.2 Tussenmuur tussen woongedeelte en melkenkelder, gezien vanaf de melkenkelder. Tekening: J.M. Verkerk.

Afbeelding 3.3 Detail stroomlaag met invulling. Foto: J.M. Verkerk.

thans niets meer. Ook is er een relatie te leggen met de grondsporen 4 en 7 uit het archeologisch onderzoek, waaruit eveneens blijkt dat hier een houtconstructie heeft gestaan. Genoemde sporen liggen in het verlengde van de scheidingsmuur op een afstand van ongeveer 2,5 m van elkaar die, als dit stramien wordt doorgezet, eindigen in de tweede verstoring waar de stroomlaag tegen aan gezet is. De sporen 4 en 7 kunnen de plaats markeren van de noordelijke gebintstaanders. Op dat moment is er echter nog geen dwarsgang omdat de oostelijke gangwand ontbreekt. Die wordt, samen met de topgevel, eveneens in de 18de eeuw in een volgende bouw-fase geplaatst. Dan wordt de tussenmuur opgehoogd, wordt de brandgevelmuur opgetrokken en krijgen zowel de kop als de hals haar huidige vorm.

3.2.2 Bedrijfsgedeelte

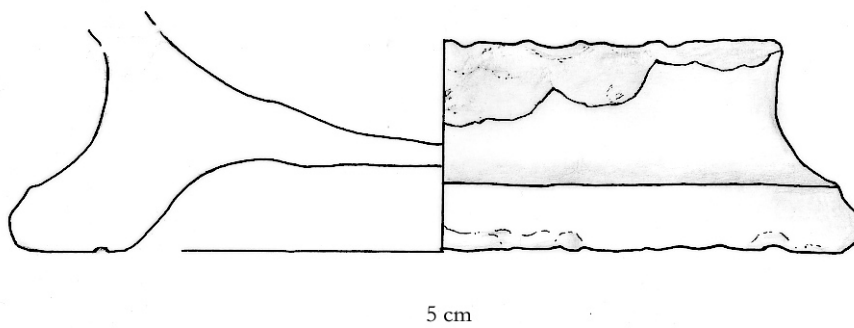
Hierboven is uitgelegd dat er aanwijzingen zijn voor een houtconstructie die dateert uit de eerste helft van de 18e eeuw, met een aanname van de plek van de noordelijke staanders. De vraag is echter waar dan de zuidelijke staanders liggen en of dit te combineren is met de overige grondsporen uit het archeologisch onderzoek. Spoor 16 vormt de begrenzing aan de zuidkant en is, daar het gebied ten zuiden hiervan leeg is, de zuidgevel van de schuur. De huidige, bredere hoofdschuur is omstreeks 1861 geplaatst terwijl er op de eerste kadastraal minuutplan van omstreeks 1830 een smallere schuur van circa 12,5 – 13 m breed staat. Spoor 16 is dus de zuidgevel van deze schuur. Als de schuur inderdaad 12,5 m breed zou zijn dan ligt de noordgevel buiten het opgravingsvlak. De plaats van de zuidelijke staander tegenover spoor 4 is onduidelijk, die van spoor 7 kan heel goed op de fundering van spoor 13 gestaan hebben. De hart-op-hart afstand tussen de staanders zou dan circa 6 m zijn, die tot de zuidelijke zijgevel dan circa 3 m. Dit is niet ongebruikelijk. Zoals al in hoofdstuk 2 uiteen is gezet, zijn voor spoor 10 meerdere interpretaties mogelijk namelijk een goot in een enkele schuur, een goot tussen een dubbele schuur of een grup in een enkele lange schuur. Sporen 5, 15 en 16 kunnen in deze drie interpretaties worden ingepast.

4 Keramiek

K. Helfrich

4.1 Inleiding

Van het vondstmateriaal is alleen de keramiek gedetermineerd en beschreven, aangezien dit de enige materiaalcategorie is die daterende kenmerken heeft. De aangetroffen keramiek is zeer fragmentarisch van aard. Slechts drie potten zijn in grotere fragmenten aanwezig. Bij de bespreking zal daarop geconcentreerd worden. In de vondstenlijst (tabel 4.1) wordt een globaal overzicht van de keramieksoorten per vondstnummer gegeven. Een ander gegeven is dat het grootste deel van de vondsten is aangetroffen bij de aanleg van het vlak en vrijwel niet aan de afzonderlijke sporen kan worden gekoppeld. De keramiek dateert uit zeer uiteenlopende periodes: van Late Middeleeuwen tot in de 20e eeuw.

Abbeelding 4.1 Vondstnummer 21, voet van een kogelpot, 12e – 13e eeuw. Tekening: Y. Schellinger, Stichting Monument & Materiaal.

4.2 Resultaten

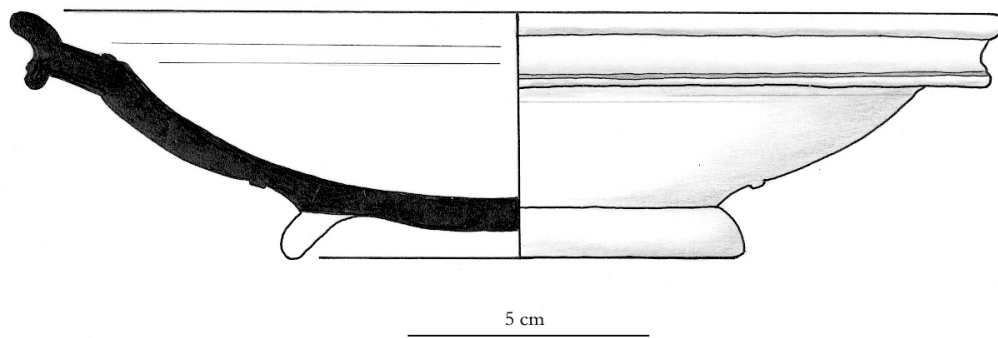
De oudste scherven zijn afkomstig van kogelpotten, waarbij een voetfragment een opmerkelijke scherf is (vnr. 21; afb. 4.1). Het betreft een vrij korte, tamelijk massieve standring met een diameter van 12 cm. Deze voet is niet beroet en dateert uit de 12e–13e eeuw. De meer complete potten zijn elk vervaardigd van roodbakkend aardewerk. Van een grape is ongeveer de helft van de bovenzijde van de pot aanwezig, inclusief een worstoor (vnr. 6). De grape heeft aan de buitenzijde geprononceerde draairibbels en enkele grote glazuurvlekken. De binnenzijde is geheel bedekt met loodglazuur. De rand is hoekig afgevlakt en voorzien van een dekselgeul. Het model is vergelijkbaar met een vondst bij het Wolters-Noordhoff-Complex (Van Gangelen 1994, p. 13, afb. X-35) en dateert uit de 17e eeuw. Uit het begin van de 17e eeuw dateert een bordje dat versierd is met ringeloordecoratie (vnr. 3; afb. 4.2). Het bordje staat op een standring en heeft een manchetvormige rand. Zowel op de spiegel als op de vlag is een witte engobe aangebracht, die na het bedekken met loodglazuur een gele kleur geeft. Deze wijze van decoreren met een gele spiegel en een eenvoudige decoratie op de vlag is kenmerkend voor Groninger produkten. In de stad Groningen worden deze bordes regelmatig aangetroffen, onder andere bij De Hunze (Van Gangelen & Helfrich 1990, p. 99, afb. V-23). De laatste vondst betreft een kachelpan met twee puntige oren, die horizontaal op de rand geplaatst zijn (vnr. 19). Deze pot is aan beide zijden bedekt met loodglazuur en de oranjebruine kleur doet een herkomst uit Friesland vermoeden. Het model is gekopieerd van Bergse produkten. De datering zou 18e-eeuws kunnen zijn, hoewel ook een vroeg 19e-eeuwse datering niet uitgesloten kan worden.

4.3 Conclusie

Op grond van de keramiekvondsten is voor deze plek bewoning van de 17e eeuw tot in de 20e eeuw aangetoond. Het vondstmateriaal is echter zo fragmentarisch van aard, dat geen conclusies over de status van de bewoners, hun beroep of andere bijzonderheden te trekken zijn.

Vondstnr.	Categorie	Omschrijving
1	Ker, kbw, kpy, bot, gls	Roodbakkend aw, witbakkend aw, industrieel aw, vensterglasfr, plavuisfr, dakpanfr
2	Ker, kpy, bot, mtl	Roodbakkend aw, witbakkend aw, kogelpotaw, industrieel aw, spijker
3	Ker, kbw	Roodbakkend aw, tegelfr, plavuis
4	Kbw, kpy, bot, mtl, stn	Dakpanfr, plavuisfr, spijkers
5	Ker, bot, mtl, stn	Roodbakkend aw, steengoed, porselein, mesheft
6	Ker	Roodbakkend aw
7	Ker, mtl	Kogelpotaw, roodbakkend aw, steengoed, ijzeren handgreep?
8	Ker, mtl	Roodbakkend aw, kogelpotaw, steengoed, spijker
9	Ker, kpy, mtl, stn	Roodbakkend aw, kogelpotaw, steengoed, ijzeren pin
10	Ker, kbw, bot, mtl, stn	Roodbakkend aw, steengoed, witbakkend aw, plavuisfr, dakpanfr, spijker
11	Mtl	Spijker
12	Bot, mtl	Spijker
13	Ker, bot, mtl	Roodbakkend aw, spijker
14	Mtl	Spijker
15	Mtl	Spijker
16	Mtl	Spijker
17	Mtl	IJzeren voorwerp
18	Mtl	IJzeren voorwerp
19	Ker	Roodbakkend aw
20	Kbw, mtl	Dakpanfr, spijker
21	Ker, mtl	Kogelpotaw, ijzeren plaat

Tabel 4.1 Vondstenlijst Noorddijkerweg 32. Gebruikte afkortingen: ker= keramiek, kbw= bouwkeramiek, kpy= kleipijpen, gls= glas, mtl= metaal, stn= natuursteen, aw= aardewerk, fr= fragment.

Afbeelding 4.2 Vondstnummer 3, bord met slibversiering, tekening: H. Staal (Stichting Monument & Materiaal); foto: J. Buist (Gemeente Groningen, dienst RO/EZ).

5 Samenvatting en conclusies

M.J.M. de Wit & J.M. Verkerk

Tijdens de restauratie van boerderij ‘De Rollen’ is een deel van het uitgraven in de huidige schuur archeologisch begeleid. De sporen en vondsten die tijdens deze begeleiding zijn aangetroffen getuigen van tenminste twee eerdere bouwfases, te dateren in de eerste helft van de 18e eeuw en ouder. De huidige schuur dateert uit 1861. De sporen en het aangetroffen aardewerk geven aan dat de boerderijplaats uit de 17e eeuw dateert.

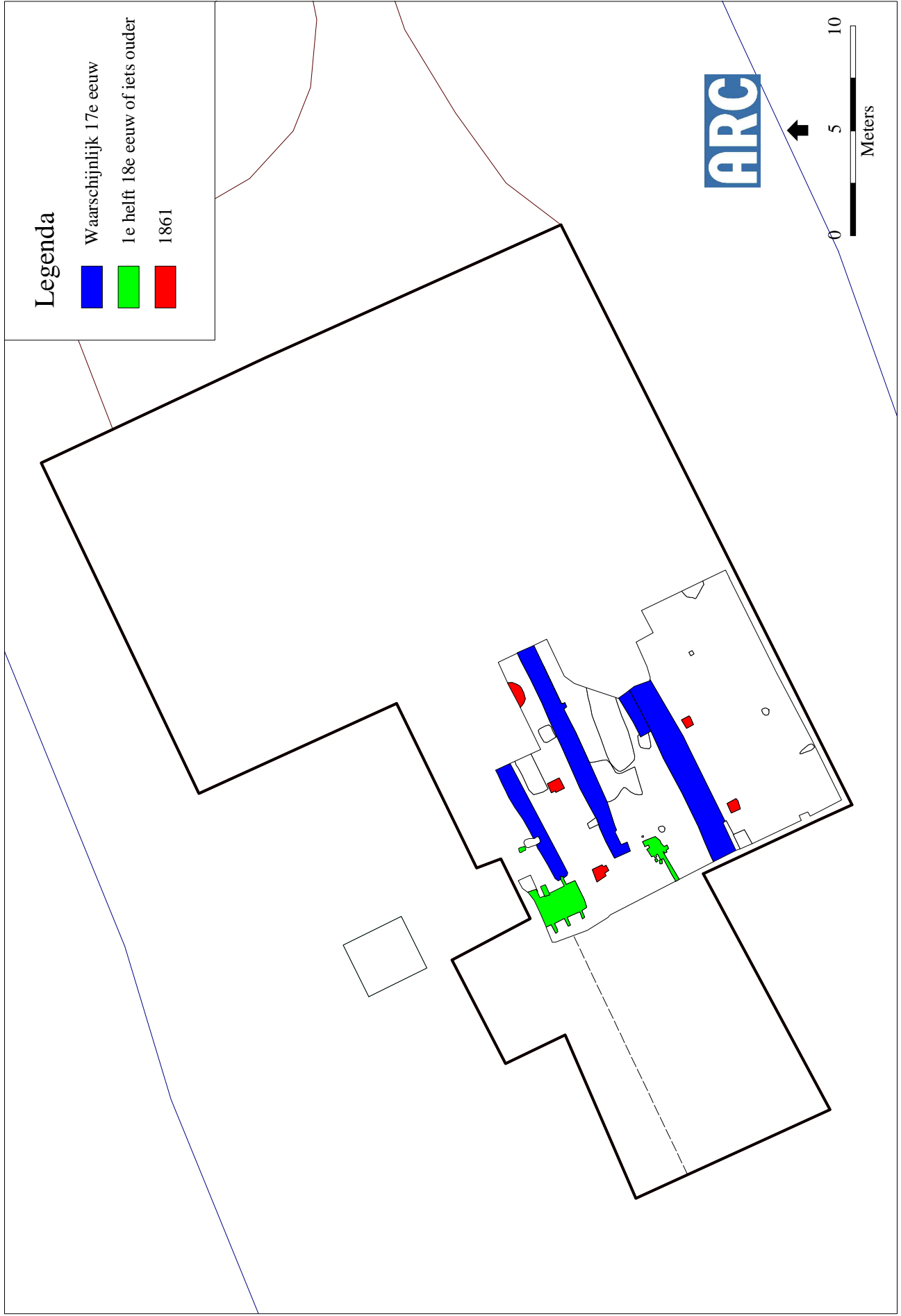
De resultaten van het archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar boerderij ‘De Rollen’ kunnen de in het PvE gestelde onderzoeksvragen (zie paragraaf 1.4) als volgt beantwoorden:

1 *Zijn er sporen van oudere bewoning aanwezig in het te onderzoeken gebied?*

Onder de lemen stalfvloer is een aantal sporen aangetroffen die terug te voeren zijn op oudere bewoningfasen van ‘De Rollen’. In totaal zijn er drie fasen herkend, één uit – waarschijnlijk – de 17e eeuw, één uit de eerste helft van de 18e eeuw en de huidige bebouwing (ca. 1861). Tot de oudste fase behoren de goot/grup, de beide uitbraaksleuven (sporen 5 en 16) en spoor 15. Over het woongedeelte is voor deze fase niets bekend. De volgende fase bestaat uit sporen 4 en 7 (funderingsresten van de oude noordmuur van de boerderij), de waterkelder en spoor 13, het muurrestant aan de westkant van de werkput. Met het plaatsen van een gebintconstructie wordt in deze fase het bedrijfs gedeelte vergroot en mogelijk wordt dan ook het woongedeelte vernieuwd. De huidige stiepen behoren tot de laatste fase, toen de huidige schuur werd geplaatst (afb. 5.1). Onder het vondstmateriaal bevinden zich 17e eeuwse scherven aardewerk (vondstnr. 3 en 6) die de datering van de eerste fase ondersteunen.

2 *Sluiten die sporen aan bij de resultaten van het bouwhistorisch onderzoek en bij de huidige bebouwing?*

Op basis van de analyse van het bouwhistorisch onderzoek is het mogelijk om sporen 4, 7, 16 en 13 aan te laten sluiten bij het oudste aanwezige muurwerk, zijnde de scheidingsmuur tussen woongedeelte en noordelijke melkenkelder. Op basis van de bouwsporen kan geconcludeerd worden dat hier een constructie van dekbalken heeft gestaan die mogelijk een relatie had met sporen 4 en 7. Laatstgenoemde sporen zouden dan de plaats van de noordelijke staanders aangeven. De zuidelijke staander van spoor 7 zou dan spoor 13 kunnen zijn, die van spoor 4 is onduidelijk. Dit gecombineerd met spoor

Afbeelding 5.1 Verschillende bouwfasen in de boerderij. Kaart: J. Buist (Gemeente Groningen, dienst RO/EZ) & B. Schomaker (ARC bv).

16 (de zuidgevel van de schuur) en het eerste kadastraal minuutplan van omstreeks 1830 levert een schuur op met een middenbeuk van ca. 6 m en zijbeuken van ca. 3 m.

Wanneer spoor 10 bij sporen 5 (noordgevel) en 16 (zuidgevel) hoort, kan spoor 10 gefungeerd hebben als goot in een schuur. Een andere mogelijkheid is dat spoor 10 een goot betreft die tussen een dubbele schuur heeft gelegen: sporen 5 en 16 zijn dan resp. een zuid- en een noordmuur van de dubbele schuren. Tenslotte kan spoor 10 ook een een grup betreffen in een enkele lange schuur. In dit geval kan spoor 15 geïnterpreteerd worden als een restant van de zuidmuur van deze schuur.

3 *Wat is er te melden over de ouderdom van de boerderijplaats?*

Het aardewerk dat tijdens het onderzoek is aangetroffen, dateert uit de periode 17e – 20e eeuw. Dit komt overeen met de (bouwhistorische) datering van de verschillende aangetroffen fasen. Het oudste aardewerk bestaat uit kogelpotaardewerk, dat is te dateren in de Late Middeleeuwen (vondstnrs. 7 t/m 9 en 21). De zeer geringe hoeveelheid geeft echter geen overtuigend bewijs dat de boerderijplaats al vanaf de Late Middeleeuwen in gebruik is. Daarom wordt het eerste gebruik van de boerderijplaats in de 17e eeuw geplaatst.

Literatuur

- Gangelen, H. van, 1994. Keramiek en glas uit de post-middeleeuwse periode. In: P.H. Broekhuizen, H. van Gangelen, K. Helfrich, G.L.G.A. Kortekaas & R.H. Alma (red.), *Oudheden onder de Hunze. Archeologisch en historisch onderzoek naar een steenhuis en een boerderij onder een Groninger nieuwbouwwijk*. Groningen, pp. 83–114.
- Gangelen, H. van & K. Helfrich, 1990. De keramiekvondsten vanaf circa 1550. In: P.H. Broekhuizen, H. van Gangelen, K. Helfrich, G.L.G.A. Kortekaas, R.H. Alma & H.T. Waterbolk (red.), *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolter-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, pp. 293–346.
- Kortekaas, G.L.G.A., 2007. *Verslag proefonderzoek Noordijkerweg 32*. Groningen. Intern rapport Gemeente Groningen.
- Verkerk, M., 2004. *Bouwhistorisch onderzoek Noordijkerweg 32*. Groningen (Intern rapport gemeente Groningen).
- Verkerk, M., 2005. *Bouwhistorische waarneming Noordijkerweg 32*. Groningen. Intern rapport Gemeente Groningen.